

5

**Millî Mücadele
Döneminde
Çankırı**

**Çankırı
During
the National Struggle**

Recep Büyüktolu

Millî Mücadele Döneminde Çankırı

*Recep Büyüktolu**

Özet

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nda yenilmesi ve Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalayarak teslim olmasının ardından toprakları işgal edilmeye başlanmıştır. Bu işgallere karşı çıkan Türk milleti Mustafa Kemal Paşa liderliğinde Türk İstiklal Harbi olarak da adlandırılan Kurtuluş Savaşı'nı başlatmıştır. Bir ölüm kalım mücadelesi olan direnişin merkezi Ankara kenti ve burada açılan Türkiye Büyük Millet Meclisi olmuştur. Çalışmamızın konusu olan Çankırı, Ankara'nın hemen kuzeyinde yer alan bir kenttir. Ne Birinci Dünya Savaşı sırasında ne de Türk İstiklal Harbi sırasında işgale uğramamıştır. Ancak Çankırı savaşın getirdiği acıları ve başta sosyal ve ekonomik sıkıntılar olmak üzere her türlü sorunu oldukça yoğun hissetmiştir. Savaşabilecek durumda olan erkekler cepheye koşarken, geride kalan çocuk, yaşlı, engelli erkekler ve kadınlar savaşın ve yaşamın tüm yükünü omuzlamak zorunda kalmışlardır. İlk andan itibaren işgallere karşı olduğunu gösteren Çankırı halkı özellikle İzmir'in işgalinin ardından İstanbul'a çektiği telgraflarla ve düzenlediği etkinliklerle tepkilerini yüksek sesle dile getirmiş, direnişin liderliğini yapan Mustafa Kemal Paşa'ya olan bağlılığını göstermiştir. Çankırı, bulunduğu coğrafi konum itibarıyla de özel bir öneme sahip olmuştur. İstanbul'dan Anadolu'ya götürülmek üzere kaçırılanlarla birlikte Sovyet Rusya'dan yardım olarak gönderilen ve Doğu'dan deniz yoluyla gelen silah, cephane ve diğer malzemelerin Ankara'ya ulaştırılmasını sağlayan önemli bir yol üzerindedir. Direnişe katılmak veya Ankara'ya ulaşmak isteyenler de aynı yolu kullanmıştır. Buradan geçenler içerisinde çok sayıda önemli devlet adamı, asker, yazar, şair ve diplomat bulunmaktadır. İnebolu'dan başlayan ve Kastamonu ile Çankırı'dan geçerek Ankara'ya ulaşan bu yol, TBMM Hükümeti'nin dünyaya açılan kapısı olmuştur. "İstiklal Yolu" üzerinde yer alan Çankırı halkı, Türk askerinin ihtiyacı olan silah, cephane ve diğer malzemelerin taşınmasında büyük özveri ve fedakarlıklar göstermiştir. Bu süreçte yaşananlar birçok hüznü hikâye ve şiire konu olmuştur. Birinci TBMM'de 7 milletvekili ile temsil edilmiş, her dönem TBMM ve Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yer almış ve millî direnişe destek vermiş olan Çankırı halkı, meclise karşı kıskırtmalara kapılmamış, isyanlara destek vermemiştir. Asker kaçaklarını önlemek, asayiş sorunlarını gidermek ve isyanları bastırmak için olağanüstü yetkili mahkemelerin kurulduğu dönemde Çankırı, Birinci ve İkinci Kastamonu İstiklal Mahkemelerinin sorumluluk alanında yer almıştır. Cephede yaralanan askerlerin tedavisinde önemli bir nokta olmuş ve burada kurulan Memleket Hastanesi 500 yatak kapasitesine kadar çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler

Çankırı, İstiklal Harbi, Kurtuluş Savaşı, İstiklal Yolu

* Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, recepbuyuktolu[at]hotmail.com, ORCID: 0000-0001-6140-7398

Çankırı During the National Struggle

Abstract

After the defeat of the Ottoman Empire in World War I and its surrender by signing the Armistice of Mudros, its lands began to be occupied. The Turkish nation, which opposed these invasions, started the War of Independence, also called the Turkish War of Independence, under the leadership of Mustafa Kemal Pasha. The Resistance that meant either life or death was centred in city of Ankara and the Turkish Grand National Assembly was established there. Çankırı, which is the subject of our study, is a city located just north of Ankara. It was occupied neither during World War I nor during the Turkish War of Independence. However, Çankırı felt the pains of the war and all kinds of problems, especially social and economic problems, quite intensely. While the men who were able to fight rushed to the front, the children, the elders, the disabled men and women had to bear the brunt the entire burden of war and life. The people of Çankırı, who showed that they were against the occupation from the first moment, expressed their loyalty to Mustafa Kemal Pasha, who led the resistance, especially after the occupation of İzmir, with the telegrams they sent to Istanbul and the events they organized. Çankırı has a special importance due to its geographical location. It is on an important road that provides the transportation of weapons, ammunition and other materials sent from Soviet Russia as aid from the East by sea, along with those who were abducted to be taken to Anatolia from Istanbul. Those who wanted to join the resistance or reach Ankara used the same route. There are many important statesmen, soldiers, writers, poets and diplomats among these people. This road, which starts from İnebolu and reaches Ankara by passing through Kastamonu and Çankırı, has been the only gateway of the GNAT government to the world. The people of Çankırı, located on this road, which is also called the Independence Road, showed great devotion and sacrifices in the transportation of weapons, ammunition and other materials needed by the Turkish soldiers. The events which happened in this period have been the subject of many sad stories and poems. The people of Çankırı were represented by 7 deputies in the First Grand National Assembly of Türkiye. They always sided with the Grand National Assembly of Türkiye, Mustafa Kemal Pasha and they supported the national resistance, without getting provoked against the Assembly and did not support the rebellions. Çankırı was under the responsibility of the First and Second Kastamonu Independence Courts at the time when extraordinarily competent courts were established to prevent desertions and resolve public order problems and suppress riots. It became an important point in the treatment of soldiers injured at the front and the Homeland Hospital, which was established in this place, increased to 500 bed capacities.

Keywords

Çankırı, War of Independence, War of Independence, Independence Road

1. İşgaller ve Çankırı Halkının Tepkisi

Anadolu'daki eski yerleşim yerlerinden biri olan Çankırı, İç Anadolu'da Orta Kızılırmak bölümünün kuzey kesiminde yer almaktadır. Hititlerden Paflagonlara, Bizans'tan Pontus'a kadar pek çok farklı medeniyetin hakim olduğu yöre, Malazgirt Savaşı'nın ardından 1074 yılında Emir Karatekin komutasındaki Türk kuvvetleri tarafından fethedilmiştir. Osmanlı döneminde çoğunlukla Kastamonu Vilayeti'ne bağlı bir sancak olarak yönetilen Çankırı, 23 Nisan 1920 tarihinde açılan I. TBMM'de Kangırı¹ adıyla müstakil bir liva olarak temsil edilmiştir. Mecliste yer alan Çankırı milletvekilleri Behçet Bey, Tefvik Efendi, Ziya Bey, Neşet Bey (Akkor), Sait Bey (Üçok), Tahir Efendi ve Müştak Bey'dir.²

Cumhuriyetin ilk yıllarında Çankırı merkez kaza ile birlikte Çerkeş ve Koçhisar (Ilgaz) olmak üzere üç kaza ve bu kazalara bağlı Tuht (Yapraklı), Orta, Şabanözü, Mecidiye ve Ovacık nahiyeleri ve bunlara bağlı köylerden oluşan bir vilayettir. Vilayet nüfusu 157 bin 578 kişi olup, kadın ve erkek nüfusu neredeyse yarı yarıyadır.³ İmar faaliyetleri bakımından kötü durumda olan vilayette, merkezde bile yollar bozuk ve karanlıktır. Sağlık hizmetlerinin oldukça yetersiz olduğu yörede başta frengi ve İspanyol nezlesi,⁴ zatürre, bronşit, verem, çiçek, sıtma, humma, difteri gibi hastalıklar sıklıkla görülmektedir.⁵ Ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayalı olan Çankırı, ekonomik ve kültürel yönden oldukça geri kalmış bir yöredir. Sıradan bir kent görünümünde olan Çankırı'nın önemi, bulunduğu konum dolayısıyla İstiklal Harbi'yle birlikte artmış, savaşın kaderini etkileyen şehirlerden biri haline gelmiştir.

30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması'nın ardından başlayan işgallere karşı Türk milleti Mustafa Kemal Paşa liderliğinde topyekün bir direniş başlatmıştır. Türk İstiklal Harbi olarak adlandırılan bu direniş hareketi, İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan ile azınlıkların emellerine ve düşman ile iş birliği yapan iç odaklara karşı verilmiştir. Düşman güçler İskenderun, İzmir, Antalya ve İstanbul gibi kıyı şeritlerinden başlattıkları işgalleri, kısa sürede Anadolu içlerine kadar genişletmişlerdir. Çankırı şehri ise işgal alanlarının dışında kalmış ve herhangi bir düşman gücün

¹ Türk İstiklal Harbi sırasında ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında vilayetin adı Kangırı'dır. II. TBMM döneminde milletvekilleri Talât Bey (Ahmet Talât Onay), Rifat Bey (Mehmet Rifat Ünür), Yusuf Ziya Bey [Yusuf Ziya İsfendiyaroğlu (Esen)] tarafından verilen ve meclisin 11.04.1925 tarihli Genel Kurul Toplantısında okunan 4/199 esas numaralı tahrir Başvekâlete havalesi ile *Kangırı* ismi *Çankırı* şeklinde değiştirilmiştir. *TBMM Albümü (1920 - 2010)*, C. I, Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, 2010, s. 21.

² Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi-Millî Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919-1923*, Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, 1994; *TBMM Albümü (1920 - 2010)*, s. 37-37.

³ Süleyman Beyoğlu, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Çankırı'da Sosyo-Ekonomik Hayat", *V. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni (21-23 Ekim 2010)*, Çankırı: Çankırı Valiliği Yayınları, 2010, s. 480-481.

⁴ Mehmet Serhat Yılmaz, "Açıksöz Gazetesinde Çankırı Konulu Yayınlar (1919-1931)", *Çankırı Araştırmaları Dergisi*, 9 (2012), s. 186.

⁵ İ. Hikmet Çevik, "1920'li Yıllarda Çankırı'nın Sıhhi Coğrafyası ve Sağlık Hizmetleri", *Çankırı Valiliği V. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni-Millî Mücadele İstiklal Yolu ve Çankırı*, Çankırı: Çankırı Valiliği Yayınları, 2010, s. 537-542.

egemenliği altına girmemiştir. Dolayısıyla ne Birinci Dünya Savaşı'nda ne de sonrasında işgale uğramayan Çankırı önemli bir yıkıma, tahribata da uğramamıştır. Ancak bu durum Çankırı'nın istiklal mücadelesinin dışında kaldığı anlamına gelmez.

İstiklal Harbi yıllarında Çankırı doğrudan savaş alanı haline gelmemiş, cepheler içerisinde yer almamış olsa da savaşın acılarını oldukça yoğun hissetmiştir. Çankırı 1918-1922 yılları arasında süren savaşta, resmî kayıtlara göre aralarında çok sayıda subayın da bulunduğu 608 şehit vermiştir.⁶ Gazi sayısı ise 959 kişi olarak tespit edilmiştir.⁷

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın ardından başlayan işgaller, Yunan ordusunun İzmir'i işgaline kadar büyük tepkilere yol açmamıştır. 15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgali halkın büyük tepkisine neden olmuş ve işgal başta İstanbul'da Sultanahmet Meydanı olmak üzere yurdun farklı yerlerinde düzenlenen mitinglerle protesto edilmiştir. Çankırı halkı da yaşananlara kayıtsız kalmamıştır. İstanbul'a tepki telgrafları çekilirken ve işgalleri kınayan toplantılar düzenlenirken, millî direnişi güçlendirmeye ve birleştirmeye çalışan Mustafa Kemal Paşa'ya da destek telgrafları gönderilmiştir.

Umum Esnaf Şeyhi Hasan, Müftü Vekili Tevfik, Belediye Başkanı Said, Esnaf Namına Rıza tarafından 17 Mayıs 1335/1919 tarihinde Çankırı'dan İstanbul'a çekilen telgrafta Yunanlıların İzmir'i işgalinden duyulan üzüntü şu cümlelerle dile getirilmiştir: "Bütün mevcudiyetiyle Türklük ve Osmanlılığı temsil etmiş olan vilayetin kavait ve haktan hiçbir esasa müstenit olmaksızın bu kere Yunan askeri tarafından işgaline teşebbüs olunması kalplerimizi fevkalade müteessir ve müteheyyiç eylemiştir..."⁸

İşgallere karşı örgütlenme faaliyetleri başlamış ve Ulemadan Mehmed Tevfik Efendi başkanlığında, azaları arasında İhsan, Amele Reisi Satı ve Şeyh Hasan'ın yer aldığı Kangırı Müdafa-i Vataniye Heyeti adıyla bir direniş örgütü kurulmuştur. 22 Mayıs 1919 tarihli Kangırı Müdafa-i Vataniye Heyeti adına Sadaret'e gönderilen telgrafta halkın işgale boyun eğmeyeceği ve mücadele kararlılığı şu cümlelerle vurgulanmıştır:

"Derâliye Makam-ı Sadaret-i Uzmâ'ya

İzmir'in sokakları kendi evlatlarımızın, kardeşlerimizin masum kanlarıyla seylâbe-i huruşân olduğu bir zaman-ı elimde Kangırı ahalisi burada durdurulmamalıdır. Ale't-tedric muhat olacak isek birden ölelim iyidir. İrade buyurun hep mahvolalım fakat şu faciayı hazmetmeyelim."⁹

⁶ Sabahattin Selek, *Millî Mücadele Ulusal Kurtuluş Savaşı*, C. II, İstanbul: Doğan Kitap, 1971, s. 345.

⁷ Mustafa Yeşilay, *Millî Mücadele Yıllarında Çankırı (1919-1922)*, Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000, s. 138-171.

⁸ Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Sadaret Evrak Kalemî (A. VRK), 830/22; Haluk Selvi, "Millî Mücadele'de İşgallere Karşı Çankırı'nın Tepkileri", *Çankırı Valiliği V. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni-Millî Mücadele İstiklal Yolu ve Çankırı*, Çankırı: Çankırı Valiliği Yayınları, s. 422.

⁹ Bakınız Ek 1. Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Sadaret Evrak Kalemî (A. VRK.), 832/85; Selvi, "Millî Mücadele'de İşgallere Karşı Çankırı'nın Tepkileri", s. 423. Bazı kaynaklarda Çankırı Müdafa-i Hukuk Cemiyeti'nin reisi Balcızâde Müftü Âtâ Efendi, azalar ise Encümen-i Liva azasından Şehzade Hilmi Efendi, Meclis-i İdâre azasından Pilancızade Hacı Şükrü Efendi, Meclis-i İdare azasından Dumluza

Mustafa Kemal Paşa yurdun farklı yerlerinden gelen, kendisine duyulan güveni belirten ve harekete geçmesini isteyen telgrafları cevaplandırmış, protesto faaliyetlerini düzenleyenleri kutlamıştır. Bu düşünce doğrultusunda Çankırı'dan gelen, 4 Haziran 1919 tarihli telgrafa¹⁰ cevaben Belediye Başkanlığına şu telgrafi göndermiştir: "Namus ve istiklâli ile yaşamaya yahut toprağın altını üstüne tercih eylemeye yemin eden Türk milletinin temiz yüreğinden doğan azim ve iradeyi havi telgraf-nâmenizi kemâl-i fahr ile aldım. Sevgili memleketimizin her köşesinde, her fırsatta yığın yığın toplanan ırkdaşlarımız böylece vicdan-ı umumi-i millînin haksızlığa, adaletsizliğe karşı olan isyan ve tuğyanını âleme işittirmeye devam ve millî birliğin kati iradesini dünyaya göstermeye azim eyledikçe halkın zulme galebesini hiç şüphesiz göreceğiz. 9. Ordu Kıtaat Müfettişi Yaver-i Hazret-i Şehriyari Mustafa Kemal"¹¹

Çankırı halkının millî direnişe ve Mustafa Kemal Paşa'ya desteği artarak sürmüştür. 5 Mayıs 1920 tarihinde kurulan Çankırı Gençler Mahfili ile 12 Temmuz 1920'de kurulan Çerkeş Gençler Mahfili¹² Müdafaa-i Hukuk hareketini desteklemiş ve millî direnişe katkı sağlamışlardır.¹³ Zaman zaman bu direnişe olan desteği güçlendirmeye yönelik çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan biri de Burdur Milletvekili Mehmet Akif Bey'in (Ersoy) halkın direnişe verdiği desteği ve katılımı artırmak amacıyla 15 Ekim 1920 tarihinde Çankırı Ulu Cami'de verdiği vaazdır. Mehmet Akif konuşmasında, hürriyetin ibadetten önce geldiğini ve hürriyet olmadığı yerde yapılan ibadetlerin kabul olmayacağını, kâfirin işgali altında olan halifenin esir olması sebebiyle gerçek halife olarak kabul edilmemesi gerektiğini belirtmiş, düşmana karşı cihat bayrağını açan Mustafa Kemal Paşa etrafında birleşmek gerektiğini ısrarla vurgulayan bir konuşma yapmıştır.

Mehmet Akif vaazında şunları söylemiştir: "Muhterem Müslümanlar, Aziz Çankırlılar, Allah'a hamd u senalar olsun. Aylardan beri Cuma namazını kılmak fırsatını Çankırı'da buldum. İstanbul ve civarında kılamadım. Çünkü o yörelerde kâfirlerin bayrağı dalgalanıyordu. O bayrağın altında kâfirin kölesi idik. Rabbü'l-âlemin Müslümanlara köleliği haram kılmıştır. Kölenin [Cuma] namazı kabul değildir. Hürriyetinizi kazanacak, sonra cumaya koşacaksınız. Kâfirin bayrağı altında halifelik de kuru bir sözden ibarettir.

İsmail Efendi, Meclis-i İdâre azasından Fevzizâde Abdullah Efendi, Belediye Reisi Dolmacızâde Cemal Efendi, Kâtip ve Veznedar Muhasebe-i Husûsiye Müdürü Saraçzâde Hasan Efendi olarak verilmektedir. Bu bilgilerin kaynağı ise 1986 yılında Tarihi Araştırmalar Grubu imzasıyla bir dergide yayımlanmış ve herhangi bir kaynakçası bulunmayan, bilginin kaynağının neresi olduğu belirtilmemiş bir makaleye dayanmaktadır. Bu durum kaynaklardaki bilginin güvenilirliği konusunda tereddüde yol açmaktadır.

¹⁰ Çankırı halkı adına Belediye Başkanı Said, umum esnaf adına Hasan ve eşraftan Tahir beyler tarafından gönderilen telgrafta Türk milletinin varlığının korunması ve işgal güçlerinin her türlü teşebbüsünün önlenmesi uğrunda Çankırı halkının verilecek her emre kayıtsız, şartsız uymaya hazır olduklarını bildirmişlerdir. Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Sadaret Evrak Kalemi (A. VRK.), 832/85; Selvi, "Millî Mücadele'de İşgallere Karşı Çankırı'nın Tepkileri", s. 424.

¹¹ Yücel Özkaya, "İzmir'in İşgalinin Anadolu'daki Tepkileri", *Atatürk Yolu*, 1 (1988), s. 71-72.

¹² Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918-1938*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988, s. 80; Yılmaz, "Açıksöz Gazetesinde Çankırı Konulu Yayınlar (1919-1931)", s. 197.

¹³ Nurettin Peker, *1918-1923 İstiklal Savaşı'nın Vesika ve Resimleri İnönü, Sakarya, Dumlupınar Zaferlerini Sağlayan İnebolu ve Kastamonu Havalisi: Deniz ve Kara Harekâtı ve Hatıralar*, İstanbul: Gün Basımevi, 1955, s. 198.

Halifelik İslam bayrağı altında olur. Yoksa halife de bir köledir. Allah'ın reddettiği bir haleftir. Öyleyse Müslüman için evvela hürriyet sonra ibadet. Aziz Çankırılılar, kâfirlerin köleliğini kabul etmeyip hürriyet için cihat açan Mustafa Kemal Paşa etrafında toplanınız ve ülkemizi yakıp yıkan, hamile kadınların karınlarını deşen, hiçbir günahı olmayan çocuklarımızı süngüleyip havada dolaştıran, kız ve kadınlarımızın namuslarına tecavüz eden Yunan ordusunu ve onları destekleyen kafirleri kovmadıkça ve eli kolu bağlı yörelerimizde İslam'ın bayrağını dalgalandırmadıkça sizlerin de ameli noksan [kalır] ibadeti makbul olamaz. Köleliği kaldıran, ona cihat açan Kuvâ-yı Milliye ordusuna katılınız. Cennetin kapısı daima şehitlere ve gazilere açıktır. Her iki cihanda da Allah'ın makbul kulları şehitler ve gazilerdir.”¹⁴ Vaazın ardından Mehmet Akif gözyaşları ve hıçkırıklar eşliğinde duasını yapmıştır. Konuşma halk üzerinde o derece etkili olmuştur ki Çankırı Askerlik Şubesi önü gönüllülerle dolup taşmıştır.

Malta esaretinden kurtulanlardan Ağaoğlu Ahmet Bey de aynı düşüncelerle Çankırı'da benzer bir konuşma yapmıştır.¹⁵ Batı Anadolu'daki Yunan zulmüne karşı bir araya gelen Çankırı halkı işgale olan tepkisini daha görünür kılmak amacıyla 26 Ağustos 1921 tarihinde Sancak-ı Şerif huzurunda *Yunan Zulmüne Son Verene Kadar Yemin Mitingi* adıyla bir protesto eylemi düzenlenmiştir.¹⁶

2. İstiklal Yolu ve Çankırı

İstiklal Harbi esnasında Çankırı ve çevresi cephelerden uzak gibi görünse de, oldukça yoğun askeri ve sivil faaliyetlerin yaşandığı yerlerden olmuştur. Çankırı, TBMM Hükümeti'nin ihtiyaç duyduğu askeri personelin yanı sıra silah, cephane ve diğer askeri araç ve gereçler ile birlikte İstanbul'dan Anadolu'ya kaçabilen aydınların, mebusların ve diğer insanların Ankara'ya ulaşmasını mümkün kılan en önemli geçiş yolu üzerinde yer almıştır.

Karadeniz kıyısındaki İnebolu'dan başlayan, Kastamonu, Ilgaz, Çankırı ve Kalecik üzerinden geçerek Ankara'ya ulaşan¹⁷ ve *İstiklal Yolu* olarak adlandırılan güzergâh, Türk İstiklal Harbi esnasında hayati bir öneme sahip olmuştur. Yolun başlangıç noktası olan İnebolu, İstanbul ve Sovyet Rusya'dan deniz yoluyla taşınan malzemeler için tek giriş noktası olmuştur. İnebolu Limanı'na getirilen silah, cephane ve diğer araç ve gereçler gönüllüler tarafından Ankara'ya ulaştırılmıştır.

Mustafa Kemal Paşa'nın “Gözüm Sakarya'da, Dumlupınar'da; kulağım İnebolu'da” sözüyle önemini vurguladığı bu yol oldukça dağlık ve engebeli yerlerden geçmekte, Küre Dağı, Ilgaz Dağı ve Köroğlu Dağlarının uzantısı olan Kayı Dağı'nı aşmaktaydı.¹⁸ 1866

¹⁴ İbrahim Akyol, “Mehmet Akif Ersoy'un Millî Mücadele Yıllarında Çankırı'ya Gelişi ve Çankırı Vaazı”, *I. Uluslararası Mehmet Akif Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, C. I, Burdur: Desen Ofset, 2009, s. 410.

¹⁵ Peker, *1918-1923 İstiklal Savaşı'nın Vesika ve Resimleri*, s. 352.

¹⁶ *Hakimiyet-i Milliye*, 26 Ağustos 1337, s. 2.

¹⁷ *Türk İstiklal Harbi VII nci Cilt İdari Faaliyetler (15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923)*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1975, s. 237, 270.

¹⁸ İsmail Çam, “İstiklal Yolu ve Çankırı Güzergahı”, *Çankırı Valiliği V. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni 21-23 Ekim 2010-Millî Mücadele İstiklal Yolu ve Çankırı*, Çankırı: Çankırı Valiliği Yayınları, 2010, s. 350, 355.

yılında yapımına başlanılan 344 km uzunluğundaki İnebolu-Ankara yolunun ancak 44 kilometresi yapılmış, 30 kilometresi inşa halinde bulunmaktaydı. Geri kalan kısmı ancak kağnı ve at arabası gibi ulaşım araçlarının kullanabileceği durumdaydı.¹⁹ 107 kilometrelik kısmı Çankırı sınırları içerisinde yer alan yolda ulaşımın en güç, en zor olduğu kısım Çankırı sınırları içerisinde yer alana Dümbelek Düzlüğü'dür. Özellikle kışın yağmurlu havalarda buranın çamurunu aşmak arabacılar için ölüm sayılmıştır.²⁰ Yollarda yoğun kar yağışı altında yapılan bu sevkiyatlar esnasında donarak ölenler olmuş, bunların taşıdıkları yükler diğer arabalara bölüştürülerek nakliye sürdürülmüş, boşalan araba veya hayvanla da cenazeler evlerine gönderilmiştir. Eğer köy uzak ise cenazeler yola en yakın köyün muhtarına ya da imamına teslim edilmiştir.²¹

Anadolu'da ihtiyaç duyulan silah, cephane ve malzemelerin önemli bir kısmı İstanbul'dan karşılanmıştır. Başlangıçta kişisel girişimler olarak yürütülen bu taşıma faaliyetleri Heyet-i Temsiliye'nin kurulmasından sonra millî gruplar tarafından yürütülmüştür. 1921 yılı başlarından itibaren yoğunlaşan silah taşıma faaliyetleri deniz yoluyla gerçekleştirilmiş ve çoğunlukla İnebolu iskelesi üzerinden olmuştur.²² Yoldaki menzil kolları ise öküz, manda, at, eşek ve deve gibi hayvanlar ve bu hayvanların çektikleri taşıma araçlarından oluşmaktadır.

İnebolu'dan Ankara'ya yapılan sevkiyat işlerinin daha hızlı ve sistemli yapılabilmesi amacıyla Kastamonu merkezli olarak, Çankırı, Sinop, Zonguldak ve Bolu livalarını kapsayan ve müstakil bir kolordu yetkisine sahip Kastamonu ve Bolu Havalisi Kumandanlığı kurulmuştur. Kumandan olarak da Miralay Muhittin Paşa görevlendirilmiştir.²³ 1920 yılı Mayıs ayında TBMM Hükümeti'nin kurulmasından sonra, bir taraftan millî ordunun teşkilatlanması için çalışılırken, diğer taraftan da ordunun her türlü ikmal maddelerinin bulunması, depolanması ve cephelere gönderilmesi için bir menzil teşkilâtının kurulması zorunluğu doğmuştur. Bu gerekçeyle İnebolu'dan Ankara'ya uzanan yol üzerindeki nakliye işlerini sağlamak amacıyla Kastamonu Havalisi Komutanlığı emrinde olmak üzere 8 Eylül 1920 tarihinde Kastamonu'da bir Menzil Hat Komutanlığı kurulmuştur.²⁴ Millî Müdafaa Vekâleti'ne bağlı olarak kurulan menzil teşkilâtının günün koşullarına cevap vermekten uzak olması üzerine karayollarının daha verimli çalışmasını sağlamak amacıyla 10 Ocak 1921 tarihinde vekaletle bağlı Sevkiyat ve Nakliyat Umum Müdürlüğü kurulmuştur. Sevkiyat ve Nakliyat Genel Müdürlüğü kurulduktan sonra Millî Müdafaa Vekâleti, 14 Ocak 1921 tarihli bir genelge ile Doğu ve Güney Anadolu'nun Batı ile olan kara taşımacılığının yeterli bir teşkilâta bağlanması, verilecek emirler ve yayınlanacak genelgelerle bakanlığa ait bütün nakliye işleriyle

¹⁹ Rahmi Çiçek, "Ankara Hükümeti'nin Dünya'ya Açılan Kapısı İnebolu-Ankara Yolu", *Atatürk Yolu*, 5/20 (1996), s. 399.

²⁰ *Türk İstiklal Harbi VII nci Cilt İdari Faaliyetler*, s. 135.

²¹ Peker, *1918-1923 İstiklal Savaşı'nın Vesika ve Resimleri*, s. 396.

²² Bülent Çukurova, M.M. Grubu *Haber Alma Raporlarında Grup Faaliyetleri ve Bazı Zararlı Cemiyetler*, Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1989, s. 50-51.

²³ Peker, *1918-1923 İstiklal Savaşı'nın Vesika ve Resimleri*, s. 252.

²⁴ *Türk İstiklal Harbi VII nci Cilt İdari Faaliyetler*, s. 236, 239; Yeşilay, *Millî Mücadele Yıllarında Çankırı*, s. 45.

meşgul olması için doğrudan bakanlığa bağlı olmak üzere Orta Anadolu için Sivas'ta bir menzil müfettişliği ile Ankara ve Kayseri merkezli iki menzil bölge müfettişliği kurulmuştur. Çankırı-Ankara arasındaki taşıma işlerinden de Ankara Menzil Bölge Müfettişliği sorumlu tutulmuştur.²⁵

Artan lojistik faaliyetler sebebiyle Ankara Menzil Bölge Müfettişliği'nin İstiklal Yolu üzerindeki etkisinin yetersiz kalması üzerine 1 Şubat 1921 tarihinde Kastamonu'da yeni bir menzil müfettişliği, Çankırı'da da Kastamonu İnebolu Menzil Hat Komutanlığı'na bağlı olarak 2. Sınıf bir Menzil Nokta Komutanlığı kurulmuştur.²⁶ 31 subay ve 227 erden oluşan Çankırı Menzil Nokta Komutanlığı emrinde Kızılın, Sarayköy, Arap, Aşağıkapı, Yüklü, Eviç'te birer Konak Komutanlığı, Çankırı merkezde Memleket Hastanesi ve Subay Misafirevi kurulmuştur.²⁷ Ayrıca yol üzerinde Derbent Jandarma Karakolu, Üçoluk Jandarma Karakolu ve Gündoğdu Jandarma Karakolu, menzil reviri, erzak ve mühimmat depoları, teçhizat ambarı, sıhhiye istasyonları, hayvan hastanesi, hanlar ve misafirhaneler bulunmaktadır.²⁸ Büyük Taarruz öncesinde 6 koldan oluşan Çankırı Menzil Nokta Komutanlığı emrinde 61 çift atlı araba, 45 mekkare ve 88 eşek bulunmaktadır.²⁹

Yolun bozuk, ulaşım elverişsiz yerlerinin onarılması için Millî Müdafaa Vekâleti'nin 6 Mart 1921 genelgesiyle 4 tane yol inşaat taburu kurulması kararı alınmıştır. Bunlardan bir tanesi Kastamonu ve Havalı Kumandanlığına bağlı olarak Çankırı'da kurulmuştur. İnşaat taburu; 1 tabur komutanı, 1 tabip, 1 hesap memuru, 1 iase memuru ve 4 bölükten oluşmaktadır. Taburun her bölümünde de 2 subay, 220 er ve 4 erzak ve kazıcı aletler arabası mevcuttur.³⁰

İnebolu'dan başlayan İstiklal Yolu'ndan Ankara'ya ve özellikle de Batı cephesine süngü, kılıç, tabanca, mavzer, top gibi muhtelif silah, tüfek, top mühimmatı vb. cephane, yiyecek ve yem, tüfek namlusu, dürbün, sehpa, şerit gibi muhtelif araç ve gereç taşınmıştır. 9 Kasım 1920 tarihinden 15 Nisan 1921 tarihine kadar olan ve İnönü Muharebelerinin yaşandığı dönemde 1.194,5 ton; 15 Nisan-26 Temmuz 1921 tarihine kadar olan ve Eskişehir-Kütahya Muharebelerinin yaşandığı dönemde 12 bin 925 ton; 26 Temmuz-10 Ekim 1921 tarihine kadar olan ve Sakarya Muharebesi'nin yaşandığı dönemde 1.662 ton; 10 Ekim 1921 tarihinden 31 Temmuz 1922 tarihine kadar olan dönemde ise 1.635,5 ton silah, cephane ve diğer lojistik malzemeler taşınmıştır.³¹ Bu malzemeler Doğu cephesinden ve Rusya'dan getirilenlerle birlikte İstanbul'dan kaçırılan çeşitli silah, cephane ve diğer lojistik malzemelerden oluşmaktadır.

²⁵ *Türk İstiklal Harbi VII nci Cilt İdari Faaliyetler*, s. 240-241.

²⁶ *Türk İstiklal Harbi VII nci Cilt İdari Faaliyetler*, s. 242-243, 245; Osman Başbuğ, *Kurtuluş Savaşında Silah ve Cephane Temini*, Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1988, s. 86.

²⁷ *Türk İstiklal Harbi VII nci Cilt İdari Faaliyetler*, s. 245.

²⁸ Çam, *Millî Mücadele İstiklal Yolu ve Çankırı*, s. 376-380; Başbuğ, *Kurtuluş Savaşında Silah ve Cephane Temini*, s. 86-87.

²⁹ *Türk İstiklal Harbi VII nci Cilt İdari Faaliyetler*, s. 413.

³⁰ *Türk İstiklal Harbi VII nci Cilt İdari Faaliyetler*, s. 196.

³¹ *Türk İstiklal Harbi VII nci Cilt İdari Faaliyetler*, s. 273-563.

Birinci ve İkinci İnönü Muharebeleri sırasında İnebolu - Kastamonu - Çankırı - Kalecik - Ankara Karayolu ile İnebolu'dan Ankara ve dolaylarına getirilen ikmal maddelerinin çeşit, sayı ve ağırlıkları incelendiğinde taşınan silah ve cephane içerisinde 14 adet Rus, 4 adet Osmanlı anahtarlı, 11 adet Osmanlı mavzer, 3 adet İngiliz, 10 adet Alman tüfeklerinin yanı sıra 2 sandık çeşitli tüfekler ve bu tüfeklere takılan 94 adet Martin süngüsü, 19 adet farklı markalarda süngü, 20 adet Martin kasaturası, 47 adet farklı markalarda kasatura bulunmaktadır. Bunların haricinde 1.040 sandık Alman, 335 sandık Avusturya, 2 sandık Rus, 1 sandık İngiliz piyade cephanesi, 917 sandık Osmanlı mavzer cephanesi, 832 sandık muhtelif piyade cephanesi, 4 adet 7,5'luk İngiliz topu ve iki cephane arabası, bir sandık top dürbünü, 7 sehpa, 3 sandık İngiliz toplarına mahsus nişan aletleri, 385 sandık İngiliz top mermisi cephanesinin de taşındığı görülmektedir. Nakledilen muhtelif silahların ağırlığı 8 bin 500 kilogram, cephanelerin ağırlığı 738 bin kilogram, yiyecek ve yemlerin ağırlığı 33 bin 500 kilogram, donatım ve gereçlerin ağırlığı ise yaklaşık 414 bin 500 kilogramdır.³²

Eskişehir-Kütahya Muharebeleri esnasında Ankara ve dolaylarına nakledilen çeşitli silahların ağırlığı 20 ton, çeşitli cephanelerin ağırlığı 636 ton, yiyecek ve yemlerin ağırlığı 138 bin 500, donatım ve gereçlerin ağırlığı 498 bin kilogram civarındadır. Bu silah ve cephanenin çeşitleri ve sayıları şu şekildedir: Birer adet İngiliz filintası, Romanya ve Belçika tüfeği; üç dokuzlu Osmanlı mavzeri; 295 İngiliz, 23 Alman, 8 bin 489 Rus tüfekleri; 4 Yunan Grası, 45 Winchester tüfeği, 46 muaddel Martin, 2 Fransız tüfeği, 1 kısa Martin, 17 Gras, 1 Martini-Henry, 16 adet çeşitli tüfek, 294 adet çeşitli kasatura, 198 adet çeşitli süngü, 17 tüfek namlusu, 66 makineli tüfek, üç sandık makineli tüfek namlusu; 67 paket, 20 adet, 7 sandık makineli tüfek şeridi; 16 Rus makineli tüfek sehpa, 4 Parabellum şarjörü, 3 Parabellum imlâ makinesi, 1 kılıç, 150 piyade siper kalkanı, 78 sandık, 742 tane İngiliz piyade cephanesi, 6 bin 302 sandık ve 74 Rus piyade cephanesi, 18 sandık ve 60 Osmanlı piyade cephanesi, 138 sandık küçük çaplı mavzer cephanesi; 226 sandık Avusturya, 148 sandık ve 3 bin 650 adet Alman, 34 sandık Fransız piyade cephanesi; 405 sandık Berdanga cephanesi, 1.454 adet çeşitli piyade cephanesinden oluşan piyade silah ve cephanesiyle, 1 tane kamasız çabuk ateşli dağ topu, 1 çabuk ateşli top dürbünü, üç havan mermisi, 595 atım 105 mm'lik top mermisi, 3 sandık ve 1.194 atım kudretli dağ top mermisi, 15 atım İngiliz çabuk ateşli sahra top mermisi, 931 atım ve 256 sandık İngiliz top mermisi, 6 bin 844 atım çabuk ateşli sahra top mermisi, 191 sandık Schneider top mermisi, 13 varil 105 mm'lik top hartucundan oluşan top ve cephanesi.³³

Sakarya Meydan Muharebesi sırasında ise Ankara ve dolaylarına nakledilen çeşitli silahların ağırlığı 22 bin 500, çeşitli cephanelerin ağırlığı 930 bin, yiyecek ve yemlerin ağırlığı 13 bin, donatım ve gereçlerin ağırlığı ise 636 bin kilogram civarındadır. Silah ve cephanenin çeşit ve sayıları da şöyledir: 1.188 adet ve bir sandık çeşitli tüfek, 3 adet ve 6 sandık Rus tüfeği, 10 mavzer tüfeği; 2 Belçika, 1 Fransız, 2 İngiliz, 7 Osmanlı tüfeği; 6

³² *Türk İstiklal Harbi VII nci Cilt İdari Faaliyetler*, s. 273.

³³ *Türk İstiklal Harbi VII nci Cilt İdari Faaliyetler*, s. 317-318.

sandık mavzer Martin tüfeği, 13 adet ve 1 sandık çeşitli tabanca, 1.400 adet çeşitli kasatura, 12 adet çeşitli süngü, 187 kılıç, 120 sandık Alman piyade cephanesi, 1.583 sandık ve 14 bin 849 adet çeşitli piyade cephanesi, bir sandık mavzer piyade cephanesi, 500 İngiliz ve 354 Rus piyade cephanesi, 3 kudretli dağ topu, 3 bin 300 atım seri sahra top mermisi, 2 bin 188 atım 7,5'luk sahra top mermisi, 23 sandık çabuk ateşli sahra top tapası, 130 adet 75 mm'lik dağ top şarapneli, 166 adet adi dağ hartucu.³⁴

Büyük Taarruz'a hazırlık sürecinde, 10 Ekim 1921 tarihinden 31 Temmuz 1922 tarihine kadar geçen dönemde, bu güzergâhtan taşınan silah 105 bin, çeşitli cephane 419 bin 500, yiyecek ve yem 352 bin 500, donatım ve gereçler ise 758 bin 500 kilogram civarındadır. Bu taşınan malzemeler şunlardır: 1.076 adet çeşitli tüfek, 54 adet çeşitli kasatura, 21 adet aydınlatma ve 415 sandık Rus piyade cephanesi, 10 sandık ve 177 atım nikel zarflı beyzî kurşun, 2 sandık aydınlatma cephanesi, 2 sandık Rus bombasından oluşan piyade silah ve cephanesi ile çabuk ateşli 2 dağ topu, çabuk ateşli 13 sahra topu, 2 adet 150 mm'lik obüs topu, 1 bomba topu, 539 sandık ve 26 bin 281 atım çabuk ateşli sahra mermisi, 166 atım tamamlanmamış çabuk ateşli sahra mermisi, 53 sandık Skoda dağ top mermisi, 105 sandık ve 1.168 atım Skoda mermisi, 76 sandık ve 188 atım 75 mm'lik çabuk ateşli sahra mermisi, 8 sandık 75 mm'lik Osmanlı çabuk ateşli sahra mermisi, 1.156 atım Osmanlı çabuk ateşli sahra mermisi, 54 atım Alman çabuk ateşli sahra mermisi, 9 bin 267 atım çabuk ateşli dağ mermisi, 6 bin 437 atım Alman sahra mermisi, 2 bin 87 atım sahra obüs mermisi, 2 bin 51 atım İngiliz sahra mermisi, 150 atım uçak tapalı mantelli mermi, 464 atım 12/11 - 6'lık obüs mermisi, 118 atım 120 milimetrelik sivri uçlu tahrip danesi, 6 bin 190 atım mantelli mermi, 2 bin 603 atım Schneider mermisi, 6 sandık sahra obüs hartucu, 355 sandık kartuştan oluşan top ve top cephanesi.³⁵

Büyük Taarruz ve sonrasında da nakliye çalışmaları devam etmiş ve 365 adet çeşitli piyade tüfeği, 3 bin 386 sandık çeşitli piyade cephanesi, 208 sandık İngiliz piyade cephanesi, 360 mızrak, 1 Skoda topu, 1 seri dağ topu, 8 bomba topu, 18 bin 752 atım çabuk ateşli sahra mermisi, 969 atım Skoda mermisi, 5 bin 240 atım mantelli mermi, 4 bin 87 atım sahra obüs mermisi, 2 bin 310 atım Schneider mermisi, 891 atım 120 mm'lik obüs mermisi, 3 bin 666 atım bomba topu mermisi, 6 bin 960 atım çabuk ateşli dağ top mermisinden oluşan silah, cephane ve diğer malzemeler Ankara'ya ve Batı cephesine ulaştırılmıştır.³⁶

İstiklal Harbi dolayısıyla eli silah tutan erkekler cephelere sevk edilmiş olduğundan cephe gerisi hizmetleri seferberlik anlayışıyla çoğunlukla yaşlı erkekler, kadınlar ve çocuklar tarafından yürütülmüştür. Çocukların ve ihtiyar erkeklerin çalışma gücü sınırlı olduğundan, silah altına alınan erkek işgücünün boşluğunu daha çok genç köylü kadınlar doldurmuştur.³⁷ İnebolu'dan Ankara'ya ulaştırılmak istenen silah, cephane ve harp

³⁴ *Türk İstiklal Harbi VII nci Cilt İdari Faaliyetler*, s. 351.

³⁵ *Türk İstiklal Harbi VII nci Cilt İdari Faaliyetler*, s. 416-417,421.

³⁶ *Türk İstiklal Harbi VII nci Cilt İdari Faaliyetler*, s. 504.

³⁷ Alptekin Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları*, Ankara: T.C. Maliye Bakanlığı Yayınları, 1974, s. 399.

malzemelerinin taşınmasında görev alan Çankırı halkı, Çankırı kadınları eşsiz fedakarlıklar sergilemiş, başarıyla görev yapmıştır.³⁸ Samet Ağaoğlu hatıralarında bu fedakarlığa dair Çankırı'nın Kızılıkaya köyünde karşılaştığı çocuklarla olan şu anısına yer vermiştir:

“Karadeniz kıyıları ile Şark vilayetlerini dolaşmak icap etti. Tekerleklerinde Türk tarihinin yüzyıllarını taşıyan ve Anadolu mücadelesinin en kıymetli unsuru olan kağnı ile yola çıktık. Ankara ile Çankırı arasında bulunan ve Kızılıkaya adını taşıyan köycük yüksek bir dağ üzerine konmuş bir kuşa benziyordu. Güneşin yakıcı sıcağından biraz kurtulmak için bu köyün bağlarına sığınmak istedik. Fakat köy pek yüksek, dağ sarp ve yol da çetindi.

— Arabacı, kağnı köye gidebilir mi?

Arabacı bir köye, bir yola bakarak;

— Kağnı öküzün çıkabileceği her yere çıkar, gideriz, dedi.

Tekerlekler hiçbir makinanın yapamayacağı zikzaklarla kâh sağa kâh sola eğilerek, fakat muvazenesini hiç kaybetmeden bizi istediğimiz yere götürdü. Hemen etrafımızı bir sürü mini mini çocuk sardı.

— Oğlum senin ismin nedir?

— Durmuş.

— Baban var mı?

— Babam İnönü'de şehit oldu.

— Annen var mı?

— Yok efendim. Ablam bakıyor.

— Ablan nerede?

— Ankara'ya cephane götürdü.

Etrafımızı kuşatan on altı çocuktan hepsinin babaları şehit, anneleri ise ya tarlada işliyorlar veyahut orduya yiyecek ve cephane taşıyorlardı.”³⁹

Mustafa Kemal Paşa, İstiklal Yolu'nun yükünü çeken Anadolu kadınlarının fedakarlıklarını şu sözlerle değerlendirmiştir: “Belki erkeklerimiz memleketi istila eden düşmana karşı süngülere göğüslerini germekle düşman karşısında ispat-ı vücut ettiler. Fakat erkeklerimizin teşkil ettiği ordunun hayat membalarını kadınlarımız işletmiştir. Memleketin esbab-ı mevcudiyetini hazırlayan kadınlarımız olmuş ve kadınlarımız olmaktadır... Sırtlarıyla, kağnısıyla, kucağındaki yavrusuyla, yağmur demeyip, kış demeyip, sıcak demeyip cephenin mühimmatını taşıyan hep onlar, hep ulvi, o fedakâr, o ilahi Anadolu kadınları olmuştur. Binaenaleyh hepimiz bu büyük ruhlu ve büyük duygulu kadınlarımızı şükran ve minnetle ebediyen taziz ve takdis edelim.”⁴⁰

³⁸ Yeşilay, *Millî Mücadele Yıllarında Çankırı*, s. 54.

³⁹ Samet Ağaoğlu, *Kuvayı Milliye Ruhu*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981, s. 185-186.

⁴⁰ Enver Ziya Karal, *Atatürk'ten Düşünceler*, İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1986, s. 56; Afet İnan, *Atatürk ve Türk Kadınının Haklarının Kazanılması*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1968, s. 103.

İnebolu, Kastamonu, Çankırı güzergâhından Ankara'ya ulaşan sadece silah, cephane ve lojistik malzemeler değildir. Ankara'ya ve meclise personel, insan sevkiyatında da bu güzergâh önemli bir rol oynamıştır. İstanbul'da işgal altında yaşamaktan kaçanlar kılık değiştirerek, gizlice İnebolu iskelesine gelmiş ve Kastamonu, Çankırı üzerinden Ankara'ya ulaşmıştır. İstanbul'un resmen işgal edilmesi ve Mebusan Meclisi'nin dağıtılmasının ardından Mustafa Kemal Paşa, Ankara'da olağanüstü yetkili yeni bir meclisin açılacağını duyurmuş ve İstanbul'dan gelebilen mebusları da bu meclise katılmaya çağırmıştı. Bu çağrı dolayısıyla Ankara direnişin merkezî haline gelirken, meclise ulaşmak ve Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek amacıyla Çankırı'dan geçen yerli ve yabancı devlet adamları sayısında da önemli bir artış yaşanmıştır.

Bu güzergâhı kullananlar arasında Mehmet Akif (Ersoy), Doktor Rıza (Nur), Yunus (Nadi), Miralay İsmet Bey (İnönü), Doktor Adnan (Adıvar), Halide Edip (Adıvar), Fevzi Paşa (Çakmak), İzzet Paşa, Salih Paşa, Yusuf (Akçura), Galip Paşa, Kabil Sefiri Fahri Paşa, Moskova Sefiri Ali Fuat Paşa (Cebesoy), Mentеше Mebusu Tefvik Rüştü (Aras), Ağaoğlu Ahmet, Celaleddin Arif, Eski Amasya Mebusu Esat, Trabzon Valisi Hamit (Kapancı), Rauf (Orbay), Yakup Şevki Paşa (Subaşı), Kara Vasıf, Erzurum Jandarma Kumandanı Mehmet Adil, Miralay Ahmet Şevket (Galatalı), Eski Dahiliye Vekâleti Müsteşarı Mustafa Abdulhalik (Renda), Eski Selanik Valisi Hüseyin Kazım (Kadri), Eski Çorum Mebusu Muhittin (Birgen), Muharrir Sadri Ethem (Ertem) ve Polis Müdürü Mehmet Rifat (Danışman) gibi asker, yazar, bürokrat ve aydın birçok şahıs bulunmaktadır. Bu güzergâh Ankara'ya ulaşmak isteyen pek çok yabancı tarafından da kullanılmıştır. Amerikan Yardımcı Ticaret Komiseri Gillespie, Fransız Gazeteci Madam Gaulis, Fransız devlet adamı Franklin Bouillon ve Binbaşı Sarou, İngiliz Madam Danivelli,⁴¹ İbrahim Muharremoğlu Abilov başkanlığındaki 27 kişiden oluşan Azerbaycan heyeti⁴² bunlardan bazılarıdır.

Türk ya da yabancı bayraklı vapurlarla İnebolu iskelesine gelenleri karşılamak üzere İnebolu'da bir irtibat zabıtlığı vardı. Daha sonra bir de mevki kumandanlığı kurulmuştur. Bunların gelenleri, gidenleri Ankara'ya haber vermek, gelen vatanseverlere yardımcı olmak, düşmanın çıkarma yapmasını önlemek gibi görevleri vardı.⁴³

Çankırı halkı ihtiyaç duyulan silah, cephane ve malzemelerle, gelen kişilerin Ankara'ya ulaştırılması hizmetinin yanı sıra cephede yaralanan askerlerin tedavileri sürecinde de önemli bir görev üstlenmiştir. İnönü Muharebelerinin ve iç isyanların yaşandığı dönemde Millî Müdafaa Vekâleti emriyle yaralanan askerlerin tedavisi için Çankırı'da bir Memleket Hastanesi kurulmuştu. Sakarya Muharebesi'nin ardından Büyük Taarruz hazırlıkları sürerken Aralık 1921-Nisan 1922 tarihleri arasında Çankırı'daki hastanenin kapasitesi 500 kişiyi bulmuştur. Ayrıca Büyük Taarruz'un başladığı 1922 yılı Ağustos

⁴¹ Hüsnü Açıksoz, *İstiklal Harbi'nde Kastamonu*, Kastamonu: Türk Ocakları Derneği Kastamonu Şubesi Yayını, 2019, s. 70-75; Peker, *1918-1923 İstiklal Savaşı'nın Vesika ve Resimleri*, s. 185; Yeşilay, *Millî Mücadele Yıllarında Çankırı*, s. 62-63.

⁴² Recep Büyüktolu, "Azerbaycan ve Türkiye Cumhuriyeti Kaynaklarına Göre Elçi İbrahim Muharremoğlu Abilov (İБРАГІМ МАГЕРРАМ ОГЛБ АБИЛОВ) 1881-1923", *Tarih ve Siyaset Bilimi Araştırmaları II*, Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2021, s. 51.

⁴³ Peker, *1918-1923 İstiklal Savaşı'nın Vesika ve Resimleri*, s. 185.

ayında hastanenin yanı sıra Çankırı’da bir de revir mevcuttur.⁴⁴ Mekteb-i İdadi binası da bu dönemde hastane olarak kullanılmış, zaman içerisinde hastane sayısının azalmasıyla birlikte bina tahliye edilmiştir.⁴⁵ Halk hastaneye getirilen yaralılarla yakından ilgilenmiş, zaman zaman onları ziyaret etmiş, düzenlediği eğlence etkinlikleri ve hediyelerle onlara moral desteği vermeye çalışmıştır. Ayrıca vilayette Hilal-i Ahmer Cemiyeti yararına da yardımlar toplanmıştır.⁴⁶

3. Tekalif-i Milliye Emirleri ve Çankırı

Kütahya-Eskişehir Muharebelerinde yenilen Türk ordusunun geri çekilmesinden sonra TBMM tarafından Başkomutan olarak görevlendirilen Mustafa Kemal Paşa’nın Tekalif-i Milliye Emirlerini yayımlamasının ardından Çankırı halkı üzerine düşen sorumlulukları tereddütsüz yerine getirmiştir.

Tekalif-i Milliye Emirlerinin uygulandığı esnada Çankırı, erzak, silah, cephane ve diğer ihtiyaç duyulan malzemelerin toplanma bölgelerinden biri haline gelmiştir. Özellikle Çankırı yöresinden toplanan un ve arpanın yanı sıra 6. Depo Alayı’nın kurulmasıyla birlikte silah ve cephane depolanmasına da önem verildiği görülmektedir. Askerlik şubelerine gönderilen 29/30 Ağustos 1921 tarih ve 645 sayılı emirde; “Kastamonu cenubunda olan ve Çankırı’ya daha yakın bulunan silahların Çankırı’daki depo alayına teslim edilmeleri Millî Müdafaa Vekâleti’nin emirlerine atfen kalem riyasetinden bildirilmiştir” denilmektedir. Bu emir geldiği sırada Millî Müdafaa Vekâleti’nin Çankırı deposunda ve yollarında 4 bin 747 sandık Rus piyade cephanesi, 8 bin 27 adet Osmanlı seri sahra topçu cephanesi, 300 adet Alman seri sahra topçu cephanesi, 1.200 adet Osmanlı seri dağ topçu cephanesi bulunmaktadır.⁴⁷

4. İç İsyanlar ve Eşkîyalık Hadiseleri

Çankırı halkının İstiklal Harbi yıllarındaki hizmetleri TBMM’ye ve Mustafa Kemal Paşa’ya karşı başlatılan isyanlar sırasında da devam etmiştir. Bolu ve Yozgat yörelerinde çıkan isyanlar Çankırı’yı da etkilemiştir. Ankara’da TBMM’nin açılmasından sonra, Erkan-ı Harbiye-i Umumiyyeden 19 Haziran 1920 tarihinde Çerkez Ethem’e gönderilen Orta Anadolu’daki isyan mıntıkasına dair bir yazıda 59. Alay Komutanı Vasfi Bey’in emrinde Çankırı’da 200 piyade, 6 makineli tüfek ve 50 süvariden oluşan bir kuvvetin olduğundan söz edilmiştir.⁴⁸

TBMM’ye karşı isyanlar Çankırı merkeze kadar ulaşmasa da, ilin batı topraklarında özellikle Çerkeş taraflarında kısmen etkili olmuştur. Birinci Bolu-Düzce İsyanı esnasında Gerede’yi ele geçiren isyancılar Çerkeş ilçesini tehdit eder hale gelmiştir.⁴⁹ Bu esnada

⁴⁴ *Türk İstiklal Harbi VII nci Cilt İdari Faaliyetler*, s. 86, 543-545.

⁴⁵ Yılmaz, “Açıksöz Gazetesinde Çankırı Konulu Yayınlar (1919-1931)”, s. 198.

⁴⁶ *Hakimiyet-i Milliye*, 22 Ağustos 1337, s. 2.

⁴⁷ Yeşilay, *Millî Mücadele Yıllarında Çankırı*, s. 74.

⁴⁸ Çerkez Ethem, *Anılarım*, İstanbul: Berfin Yayınları, 1993, s. 46.

⁴⁹ *Türk İstiklal Harbi VI ncı Cilt İstiklal Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1974, s. 99.

Çerkeş halkı arasında isyancıların Gerede'de 20 bin kişilik bir güç topladıkları ve ilçeye saldırmaya hazırlandıklarına dair dedikodular yayılmıştır. Bu gelişme üzerine Çerkeşli gönüllüler resmi makamlara müracaat ederek silah talep etmişler ve yaklaşık 80 kişilik bir milis gücü kurmuşlardır. İsyancıardan bir heyet kendilerine karşı konulmaması için tavsiyede bulunma düşüncesiyle Çerkeş'e gelmişse de bunlar gözaltına alınmıştır. Çerkeş isyancılarına karşı Kastamonu'da bulunan millî kuvvetlerden yardım istediği esnada bir ihanetle sarsılmıştır. Kaymakam Rifat, Jandarma Komutanı Yüzbaşı İhsan ve komutası altındaki askerlerinin içinde bulunduğu bir grup, isyancılarına katılmışlardır. Ancak yine de kaza halkı isyancılarına karşı çıkmış ve bu sırada Kastamonu'dan gelen 200 kişilik bir kuvvetin de yardımıyla Çerkeş'e saldırmak isteyen isyancılar geri çekilmek zorunda bırakılmışlardır.⁵⁰ Kaçan isyancıları takip eden ve aralarında Çerkeş Akıncı Müfrezesi'nin de bulunduğu millî kuvvetler, tedbirsizlik yüzünden Gerede yakınlarında pusuya düşmüş ve dağılıp geri çekilmek zorunda kalmıştır.⁵¹ Ayaklanmanın Ankara'yı daha fazla tehdit eder hale gelmesi üzerine Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle Ali Fuat Paşa ve Çerkez Ethem'e bağlı güçler isyancılar üzerine yürümüş ve isyan 26 Mayıs 1920 tarihinde bastırılmıştır.⁵²

Çankırı'yı tehlikeye düşüren diğer bir isyan ise Yozgat'ta başlamıştır. 1920 yılı Mayıs ayında çıkan Birinci Yozgat Ayaklanması'nın (Çapanoğlu İsyanı) Çorum'a doğru genişlemesi dolayısıyla Çankırı da tehdit altına girmiştir. Yörenin Ankara'ya yakınlığı dolayısıyla Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Miralay İsmet Bey, isyanı bastırmak için Ankara'da millî kuvvetleri toplarken, Çerkeş'te bulunan kuvvetlerin de Çankırı'ya intikali emrini vermiştir. Bu esnada Çankırı'da 300 piyade, 50 süvari ve 6 makineli tüfekten oluşan bir kuvvet bulunmaktadır.⁵³ Çankırı halkı sağduyulu davranarak isyanın kendi bölgelerine yayılmasına, en çok ihtiyaç duyulan dönemde birlik ve beraberlik duygusunun zedelenmesine izin vermemiştir.

Eskişehir'den trenle Ankara'ya getirilen Çerkez Ethem'e bağlı kuvvetlerin 20 Haziran 1920 tarihinde başlattıkları harekât sonucunda 23 Haziran'da Yozgat asilerden temizlenmiş ve isyan bastırılmıştır.⁵⁴ Böylece hem Çankırı hem de Ankara önemli bir tehlikeden kurtulmuştur.

Çankırı'yı doğrudan etkileyen azınlık hareketi ise Pontus Rumları ve Karadeniz yöresindeki Ermenilerden gelmiştir. Karadeniz'de yaşayan ve Pontus Rum İmparatorluğu'nu yeniden canlandırmayı amaçlayan Rumlar, Yunanistan'dan aldıkları silah ve cephane desteğiyle bölgedeki Türk halka zulmetmeye başlamışlardı. Mondros Ateşkes Antlaşması'nın ardından ülkenin içine düştüğü durum ve başlayan işgaller Pontus Rumlarının işini daha da kolaylaştırmıştı. Ancak Anadolu'da başlayan millî

⁵⁰ Rahmi Apak, *İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990, s. 150-151.

⁵¹ *Türk İstiklal Harbi VI ncı Cilt İstiklal Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)*, s. 103-104.

⁵² Apak, *İstiklal Savaşında Garp Cephesi*, s. 163.

⁵³ *Türk İstiklal Harbi VI ncı Cilt İstiklal Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)*, s. 140-143, 150-152.

⁵⁴ *Türk İstiklal Harbi VI ncı Cilt*, s. 153.

direniş hareketi hayallerini gerçekleştirmelerinin önünde büyük bir engel teşkil etmekteydi. Türk İstiklal Harbi'nin en hassas ve bunalımlı günlerinde faaliyetlerine hız veren Pontus Rumları, Doğu Karadeniz'de etkinliklerini artırmış ve bölgedeki Türk varlığını yok etmeye çalışmışlardır.

Batı cephesinde Türk ve Yunan mücadelesi devam ederken 1922 yılında Trabzon ile Samsun civarındaki Rumlardan toplanan, 80-100 kişilik bir çete batıya doğru harekete geçmiştir. Çetenin Ilgaz Dağı'na geldiğine dair haberlerin duyulması üzerine, dağdaki cephaneliğin basılmasına mâni olmak için 5 kişilik jandarma müfrezesi arama-tarama faaliyeti için gönderilmiştir. 22 Nisan 1922 tarihinde Ermeni-Rum çetesi tarafından ormanda pusuya düşürülen müfrezedeki 5 asker,⁵⁵ Kırışlar köyünden Mustafa oğlu 1310 doğumlu Aziz, Ilgaz Yeni Mahalleden Kethüda oğullarından Mustafa oğlu Hakkı, Çankırı Yoğurtçu mahallesinden Tiftikçioğullarından M. Fahri oğlu Çavuş Hamit, Çerkeş'in Kırallar mahallesinden Çavuşoğullarından Mehmet oğlu 1216 doğumlu Er Osman, Kastamonu Akkaya köyünden Şevket şehit olmuştur.⁵⁶ Olayın ardından kaçan çetenin büyük bir bölümü Bolu Dağlarında Türk kuvvetleri tarafından yok edilmiş, geri kalanlar esir alınmıştır. Kastamonu İstiklal Mahkemesi'nde yargılanan esirler idam edilmişlerdir. Şehit askerlerin anısını yaşatmak için 1956 yılında Ilgaz Derbent Şehitler Anıtı inşa edilmiştir.⁵⁷

İstiklal Harbi'nin sonlarına doğru Çankırı'nın Ovacık, Çerkeş ve Kurşunlu ilçelerinde bazı eşkıyalık hadiseleri yaşanmıştır. Tüm bu olayların sorumlusu ise Eğri Ahmet isimli bir asker kaçağıdır. Yöre halkının mallarını gasp eden, onlara zulmeden ve pek çok köylüyü öldüren Eğri Ahmet Çetesi, jandarma birlikleriyle de çatışmaya girmiş ve birçok jandarmanın da şehit olmasına yol açmıştır. Yaşanan üzücü hadiseler dolayısıyla Çankırı ile Kastamonu valileri bu konu üzerinde titizlikle durmuşlar ve sorumlularının yakalanması için kesin emir vermişlerdir. Eğri Ahmet, Çankırı'nın Kurşunlu kazasının Köprülü köyünde sıkıştırılmış, kardeşiyle birlikte yaralı kurtulmayı başarmışsa da aldıkları yaralardan dolayı ölmüşlerdir. Böylece bu hadise 1924 yılında sona ermiştir.⁵⁸

5. İstiklal Mahkemeleri ve Çankırı

İstiklal Mahkemelerinin kurulduğu dönemde Çankırı, Saruhan Milletvekili Refik Şevket, Menteşe Milletvekili Tevfik Rüştü, Kozan Milletvekili Dr. Fikret Beylerden oluşan ve 16 Ekim 1920-17 Şubat 1921 tarihleri arasında görev yapmış olan I. Kastamonu İstiklal Mahkemesi'nin sorumluluk alanında yer almıştır.⁵⁹ Mahkeme üyeleri başta Çankırı, Çerkeş ve Ilgaz olmak üzere Kastamonu, Sinop, Düzce, Zonguldak, Bolu, İnebolu, Safranbolu, Daday, Araç, Tosya, Taşköprü, Cide, Boyabat, Ayancık, Gerede ile Göynük liva

⁵⁵ Çam, *Millî Mücadele İstiklal Yolu ve Çankırı*, s. 384, 386.

⁵⁶ <http://www.ilgaz.gov.tr/derbent-sehitleri-aniti> (erişim 31.03.2023).

⁵⁷ Çam, *Millî Mücadele İstiklal Yolu ve Çankırı*, s. 384, 386.

⁵⁸ Tayip Başer, *Dünkü ve Bugünkü Çankırı*, Ankara: İstiklal Matbaası, 1956, s. 59.

⁵⁹ Ergün Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1975, s. 125-126.

ve kazalarındaki vakaları takip etmiş, yörede huzur ve asayişin sağlanması için çalışmıştır.⁶⁰ Bu yöre o dönemde soygun hadiseleri ve asker kaçaklarının en yoğun olduğu bölgedir.⁶¹

I. Kastamonu İstiklal Mahkemesi heyeti artan soygun olayları ve asker kaçakları vakaları üzerine Kastamonu'ya gitmek üzere Ankara'dan yola çıkmış ve 12 Ekim 1920'de Çankırı'ya gelmiştir. Mahkeme heyeti halkı bilgilendirmek amacıyla köylere kadar ziyaretler gerçekleştirmiştir.⁶² Çalışmalarını bir süre Çankırı'da yürüten mahkeme üyeleri, ilk beyannamelerini de burada yayımlamışlardır. Beynamede asker kaçaklarının teslimi vurgusu ön plandadır.⁶³ Çankırı'da yaklaşık üç hafta kaldıktan sonra yola çıkan heyet 2 Kasım'da Koçhisar'a (İlgaz),⁶⁴ buradan da Kastamonu'ya ulaşmıştır. Kastamonu'ya varduktan kısa bir süre sonra Tevfik Rüştü Bey'in Moskova'ya delege olarak gönderilmesi, Dr. Fikret Bey'in de izne ayrılması nedeniyle yerlerine Bitlis Mebusu Yusuf Ziya ve Mardin Mebusu Necib Beyler görevlendirilmiştir.⁶⁵

TBMM'nin 17 Şubat 1921 tarihli oturumunda 97 numaralı meclis kararıyla, Ankara İstiklal Mahkemesi dışındaki diğer İstiklal Mahkemelerinin görevlerine son verilmesi⁶⁶ üzerine I. Kastamonu İstiklal Mahkemesi çalışmalarını durdurmuştur. 16.10.1920 tarihinden 2.3.1921 tarihine kadar olan dönemde 4'ten fazla beyanname yayımlayan mahkeme, 244 davayı karara bağlamış, binlerce kişiyi yargılamış ve çeşitli suçlardan 420 kişiye çeşitli cezalar vermiş, 4'ü eşkıya, 2'si casus ve 5'i asker kaçağı olmak üzere 11 kişiyi idam etmiştir.⁶⁷

İstiklâl Mahkemelerinin kaldırılmasından kısa bir süre sonra İç Anadolu'da asayiş iyice bozulmuş, soygun, ayaklanma, kaçak ve adi suç hadiseleri yeniden çoğalmıştır. Ordu içerisinde de bazı birliklerde barış ve firariler hakkında askerlerin moral ve motivasyonunu bozacak söylentiler yayılmıştır. Bu söylentiler Sakarya Muharebesi öncesinde, giyecek ve yiyecek noksanlığı yüzünden oldukça kötü durumda olan askerlerin moralini bozmuş ve birliklerdeki firar olaylarının çoğalmasına yol açmıştır. Firarların sebep olduğu güvenlik ve asayiş bozukluğuna engel olmak için cepheye gönderilmesi gereken bir kısım kuvvetler cephe gerisindeki bölgelerin asayişinde

⁶⁰ Rahmi Çiçek, "Kastamonu İstiklâl Mahkemelerinin Bölgede Güvenlik ve Asayişin Sağlanmasındaki Rolü", *İstiklâl Mahkemeleri Sempozyumu 10-11 Aralık 2015*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2016, s. 212-213.

⁶¹ Aybars *İstiklal Mahkemeleri*, s. 126

⁶² Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, s. 125-126; Rahmi Çiçek, "Mustafa Necati Bey'in Kastamonu İstiklal Mahkemesinin Faaliyeti ile İlgili TBMM ve Mustafa Kemal'e Gönderdiği Raporlar", *Mustafa Necati Sempozyumu (9-11 Mayıs 1991, Kastamonu)*, Kastamonu: Kastamonu Eğitim Yüksekokulu Koruma Derneği Yayınları, 1991, s. 37.

⁶³ *Açıksöz*, 13 Ağustos 1337, s. 2.

⁶⁴ Mustafa Eski, *Mustafa Necati Bey'in Kastamonu'daki Çalışmaları*, Ankara: Kastamonu Eğitim Yüksekokulu Yayınları, 1990, s. 30.

⁶⁵ Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, s. 126.

⁶⁶ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem: 1, Cilt: 8, İçtima: 152, 17 Şubat 1337 Perşembe, s. 269; İrfan Neziroğlu, *İstiklâl Mahkemeleri (Kanun, Gereğe ve Genel Kurul Tutanakları)*, C. I, Ankara: TBMM Yayınları, 2015, s. 11.

⁶⁷ Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, s. 127.

kullanılmak zorunda kalınmış, yollar ve köprüler tutularak kaçak olayları önlenmeye çalışılmıştır. Fakat bu tedbirlerle olayların önüne geçilememiştir. 10 Temmuz'da başlayan Kütahya ve Eskişehir Muharebelerinde Türk ordusunun yenilmesi ve geri çekilmesi karşısında, düşmanın ilerlemesi dolayısıyla kaybedilen topraklar ve tehlikeye düşen Ankara'nın boşaltılacağı söylentisi, büyük bir moral çöküntüsüne yol açmıştır.⁶⁸ Yunan ordusunun Eskişehir ve Kütahya'yı ele geçirerek Ankara'ya yaklaşması üzerine, Millî Müdafaa Vekili Fevzi Paşa 23 Temmuz 1921'de ordunun sağ ve sol kanatlarının güvenliğini sağlamak ve firarları önlemek üzere Kastamonu, Konya ve Samsun'da tekrar İstiklâl Mahkemesi kurulmasını teklif etmiştir. Bu teklifin yerinde görülmesi üzerine 31 Temmuz 1921 tarihinde Kastamonu ile birlikte Konya ve Samsun'da İstiklâl Mahkemeleri yeniden kurulmuştur.⁶⁹

Dört kişiden oluşan ve 2 Ağustos 1922 tarihine kadar çalışmalarını sürdüren II. Kastamonu İstiklâl Mahkemesi Heyeti, Saruhan Milletvekili Mustafa Necati Bey, Kangırı Milletvekili Neşet Bey, Canik Milletvekili Hamdi Bey'den oluşmuştur. Ancak daha sonra İzmir Milletvekili Mahmud Esad Bey ve Trabzon Milletvekili Hamdi Bey de heyette yer almışlardır.⁷⁰

Mahkeme Heyeti faaliyetlerine 13 Ağustos 1921 yılında Çankırı'da yayınladıkları bir beyanname ile başlamıştır.⁷¹ Mahkeme heyeti ilk yargılamayı da burada yapmış ve ilk ceza kararını da Çankırı'da vermiştir. Verilen ceza kararı Tekâlif-i Milliye Emirlerine karşı gelinmesiyle ilgilidir. *Açıksöz* gazetesinde yer alan ve "Mahkemenin İlk Cezası" başlığını taşıyan haberde işlenen suç ve verilen karar şu cümlelerle okuyuculara duyurulmuştur: "Büyük Millet Meclisi'nin gayesi aleyhine işâatta bulunan Kangırı'da mukim zahire tüccarlarından Tombuloğlu Keliman'ın bugün icra kılınan muhakemesinde fiil-i mezkûre ceraimi sabit olduğundan Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun üçüncü maddesine tevfikân merkurum on beş sene müddetle küreğe vazına. Cezasını Erzurum'da ifasına müttefikân ve merkurum lehinde Ankara'ya iltimas mektubu yazan

⁶⁸ Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 141-147.

⁶⁹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem: 1, Cilt: 11, İçtima: 54, 23.7.1337 Cumartesi, s. 348-351; 23 Temmuz 1921 tarihli 140 numaralı meclis kararıyla Konya, Kastamonu ve Samsun'da birer İstiklâl Mahkemesi'nin kurulmasına karar verilmiştir. 5 Ağustos 1921 tarihinde çıkarılan 144 numaralı Başkumandanlık Kanunu ile mahkemeler doğrudan Mustafa Kemal Paşa'ya bağlanmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın gördüğü lüzum üzerine 8 Eylül 1921 tarihli Başkumandanlık tezkeresiyle Yozgat'ta da İstiklâl Mahkemesi kurulmuştur. Bkz. Neziroğlu *İstiklâl Mahkemeleri*, (Kanun, Gerekçe ve Genel Kurul Tutanakları), s. 11.

⁷⁰ Rahmi Çiçek, "Kastamonu İstiklâl Mahkemelerinin Bölgede Güvenlik ve Asayişin Sağlanmasındaki Rolü", *İstiklâl Mahkemeleri Sempozyumu 10-11 Aralık 2015*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2016, s. 213, 229-230; Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 147.

⁷¹ *Açıksöz* gazetesi aracılığı ile 13 Ağustos'ta Çankırı'da iken bir beyanname yayımlayan mahkeme heyeti, meclisten aldıkları özel yetkiyle göreve başladıklarını bildirmiş, asker kaçakları ile devletin maddi ve manevi kuvvetlerini kırıp yıkmaya çalışanlar hakkında din ve milletimizin selâmeti namına en ağır cezaların uygulanacağını ve firarilerden beş gün içinde teslim olanların affedilip kıtalarına sevk edileceklerini duyurmuştur. Beyannamenin bütün köy, mahalle vs. yerlere ulaştırılması, sevkiyata engel olanlar ve geciktirenlerin de devletin kuvvetini tenkis suçuyla yargılanacaklarını, Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın bilhassa millî vergi ve ordunun tezyid-i kuvvetine dair emirlerine uymayanlar hakkında en ağır cezalar verilmesini ehemmiyetle istediğini, mahkeme ve harp divanlarında bulunan tutukluların İstiklâl Mahkemesi'ne devredilmesi gerektiğini bildirmiştir. Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 148.

Lütfi Bey'in bu iltiması komşuluk hissine tebaan vuku bulduğu anlaşılmasına mebnî mumaileyhin dahi ceza-i nakdi ile mahkûmiyetine karar verildiği bera-yı tamim tebliğ olunur."⁷²

31 Temmuz 1922 tarihinde kabul edilen 249 numaralı İstiklal Mehâkimi Kanunu ile II. Kastamonu İstiklal Mahkemesi ve diğer mahkemelerin görev ve yetkileri yeniden belirlenerek, kısıtlanmış, 1 Ağustos 1922 tarihli 274 numaralı meclis kararıyla da bu mahkemelerin faaliyetlerine son verilmiştir.⁷³ II. Kastamonu İstiklal Mahkemesi görev yaptığı 4 ay 10 gün içerisinde bölgede faaliyet gösteren pek çok çete ve eşkiyayı yargılamış, firar, firariyi himaye, firara sebebiyet, firarı teşvik gibi suçlardan 144 kişiyi cezalandırmıştır. Mahkemenin faaliyete başladığı tarihten önce yakalanan ve asker kaçağı olarak askerî hâpishanede bulunan 1080 kişi ise tahliye edilerek birliklerine gönderilmiştir.⁷⁴ Mahkeme üyeleri Çankırı'da 77, Çerkeş'te 6, Ilgaz'da ise 14 davaya bakmışlardır.⁷⁵

Mahkeme heyeti özellikle asker kaçaklarının takibi ile ilgilenmiştir. Askere gideceklerle ilgili olarak askerlik şubeleri vasıtasıyla bunların iâşe ve ihtiyaçlarının karşılanması konularında sıkı bir denetim uygulamıştır. Eşraf, aydın ve subaylardan oluşan bir heyet vasıtasıyla cepheye gidenlere neden savaşmaları gerektiği anlatılmıştır. Ayrıca savaştan kaçmanın çare olmadığı, firarilerin mutlaka cezalandırılacağı düşüncesi yörede yerleştirilmeye çalışılmıştır.⁷⁶

6. Sonuç

Çankırı Mondros Ateşkes Antlaşması'nın ardından başlayan süreçte işgale uğrayan yerlerden biri olmasa da, Mustafa Kemal Paşa liderliğinde başlayan direnişe kayıtsız destek veren, savaşın getirdiği sıkıntıları, acıları ya da zaferleri yakından hisseden yerlerden biri olmuştur. İnebolu'dan başlayarak Ankara'ya ulaşan ve "İstiklal Yolu" olarak adlandırılan, Türk direniş hareketinin adeta can damarı, dışarıya açılan kapısı olarak görülen güzergâh üzerindeki en önemli noktalardandır. Bu yol sadece askeri ihtiyaçların karşılandığı bir güzergâh değildir. Aynı zamanda yeni Türk devletinin ihtiyaç duyduğu nitelikli insanların ve diplomatik ilişki kurulan ülkelerin heyetlerinin de bir geçiş noktası olmuştur.

En zor ve sıkıntılı dönemlerde bile TBMM ve Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yer alan Çankırı halkı, meclise karşı başlatılan isyanlara destek vermemiştir. Tekalif-i Milliye Emirlerine uygun olarak yardımlar toplamıştır. Şehirde cepheden gelen yaralılar için bir hastane kurulmuştur. Kastamonu İstiklal Mahkemeleri sorumluluk alanında yer alan Çankırı'da ciddi bir olay yaşanmamış, mahkemeler daha çok eşkıyalık hadiseleri ve asker kaçakları gibi vakalara bakmışlardır.

⁷² Açıksöz, 14 Ağustos 1921, s. 1.

⁷³ Neziroğlu, *İstiklâl Mahkemeleri, (Kanun, Gerekçe ve Genel Kurul Tutanakları)*, s. 11.

⁷⁴ Çiçek, "Kastamonu İstiklâl Mahkemelerinin Bölgede Güvenlik ve Asayişin Sağlanmasındaki Rolü", s. 227, 229.

⁷⁵ Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, s. 153.

⁷⁶ Peker, *1918-1923 İstiklal Savaşı'nın Vesika ve Resimleri*, s. 363.

Kaynaklar / References

- Açıksöz, 14 Ağustos 1921.
- Açıksöz, Hüsnü. *İstiklal Harbi'nde Kastamonu*. Kastamonu: Türk Ocakları Derneği Kastamonu Şubesi Yayını, 1933.
- Ağaoğlu, Samet. *Kuvayı Milliye Ruhu*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981.
- Akyol, İbrahim. "Mehmet Akif Ersoy'un Millî Mücadele Yıllarında Çankırı'ya Gelişi ve Çankırı Vaazı". *I. Uluslararası Mehmet Akif Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. C. I. Burdur: Desen Ofset, 2009.
- Apak, Rahmi. *İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990.
- Aybars, Ergün. *İstiklal Mahkemeleri*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1975.
- Başbuğ, Osman. *Kurtuluş Savaşında Silah ve Cephane Temini*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1988.
- Başer, Tayip. *Dünkü ve Bugünkü Çankırı*. Ankara: İstiklal Matbaası, 1956.
- Beyoğlu, Süleyman. "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Çankırı'da Sosyo-Ekonomik Hayat". *V. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni (21-23 Ekim 2010)*. Çankırı: Çankırı Valiliği Yayınları, 2010.
- Büyüktolu, Recep. "Azerbaycan ve Türkiye Cumhuriyeti Kaynaklarına Göre Elçi İbrahim Muharremoğlu Abilov (ИБРАГИМ МАГЕРРАМ ОГЛБ АБИЛОВ) 1881-1923". *Tarih ve Siyaset Bilimi Araştırmaları II*. Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2021.
- Çam, İsmail. "İstiklal Yolu ve Çankırı Güzergâhı". *Çankırı Valiliği V. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni 21-23 Ekim 2010-Millî Mücadele İstiklal Yolu ve Çankırı*. Çankırı: Çankırı Valiliği Yayınları, 2010.
- Çerkez Ethem, *Anılarım*. İstanbul: Berfin Yayınları, 1993.
- Çevik, İ. Hikmet. "1920'li Yıllarda Çankırı'nın Sıhhi Coğrafyası ve Sağlık Hizmetleri". *Çankırı Valiliği V. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni-Millî Mücadele İstiklal Yolu ve Çankırı*. Çankırı: Çankırı Valiliği Yayınları, 2010.
- Çiçek, Rahmi. "Ankara Hükümeti'nin Dünya'ya Açılan Kapısı İnebolu-Ankara Yolu". *Atatürk Yolu*. 5/20 (1996): 399-413.
- Çiçek, Rahmi. "Kastamonu İstiklâl Mahkemelerinin Bölgede Güvenlik ve Asayişin Sağlanmasındaki Rolü". *İstiklâl Mahkemeleri Sempozyumu 10-11 Aralık 2015*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2016.
- Çiçek, Rahmi. "Mustafa Necati Bey'in Kastamonu İstiklal Mahkemesinin Faaliyeti ile İlgili TBMM ve Mustafa Kemal'e Gönderdiği Raporlar". *Mustafa Necati Sempozyumu (9-11 Mayıs 1991, Kastamonu)*. Kastamonu: Kastamonu Eğitim Yüksekokulu Koruma Derneği Yayınları, 1991.
- Çoker, Fahri. *Türk Parlamento Tarihi-Millî Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919-1923*. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, 1994.
- Çukurova, Bülent. *M.M. Grubu Haberalma Raporlarında Grup Faaliyetleri ve Bazı Zararlı Cemiyetler*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1989.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA). Sadaret Evrak Kalemi (A. VRK). 830/22 ve 830/74.

Eski, Mustafa. *Mustafa Necati Bey'in Kastamonu'daki Çalışmaları*. Ankara: Kastamonu Eğitim Yüksekokulu Yayınları, 1990.

Hakimiyet-i Milliye. 22 Ağustos 1337, 26 Ağustos 1337.

<http://www.ilgaz.gov.tr/derbent-sehitleri-aniti> (erişim 31.03.2023).

İnan, Afet. *Atatürk ve Türk Kadınının Haklarının Kazanılması*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1968.

Karal, Enver Ziya. *Atatürk'ten Düşünceler*. İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1986.

Kocatürk, Utkan. *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918-1938*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988.

Müderrişoğlu, Alptekin. *Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları*. Ankara: T.C. Maliye Bakanlığı Yayınları, 1974.

Neziroğlu, İrfan. *İstiklâl Mahkemeleri (Kanun, Gereğe ve Genel Kurul Tutanakları)*. C. I. Ankara: TBMM Yayınları, 2015.

Özkaya, Yücel. "İzmir'in İşgalinin Anadolu'daki Tepkileri". *Atatürk Yolu*. 1 (1988): 65-74.

Peker, Nurettin. *1918-1923 İstiklal Savaşı'nın Vesika ve Resimleri İnönü, Sakarya, Dumlupınar Zaferlerini Sağlayan İnebolu ve Kastamonu Havalisi: Deniz ve Kara Harekâtı ve Hatıralar*. İstanbul: Gün Basımevi, 1955.

Selek, Sabahattin. *Millî Mücadele Ulusal Kurtuluş Savaşı*. C. II. İstanbul: Doğan Kitap, 1971.

Selvi, Haluk. "Millî Mücadele'de İşgallere Karşı Çankırı'nın Tepkileri". *Çankırı Valiliği V. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni-Millî Mücadele İstiklal Yolu ve Çankırı*. Çankırı: Çankırı Valiliği Yayınları, 2010.

TBMM Albümü (1920 - 2010). C. I. Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, 2010.

TBMM Zabıt Ceridesi. Dönem: 1, Cilt: 8, İçtima: 152, 17 Şubat 1337 Perşembe.

TBMM Zabıt Ceridesi. Dönem: 1, Cilt: 11, İçtima: 54, 23.7.1337 Cumartesi.

Türk İstiklal Harbi VII nci Cilt İdari Faaliyetler (15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923). Ankara: Gnkur. Basımevi, 1975.

Türk İstiklal Harbi VI ncı Cilt İstiklal Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921). Ankara: Gnkur. Basımevi, 1974.

Yeşilay, Mustafa. *Millî Mücadele Yıllarında Çankırı (1919-1922)*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000.

Yılmaz, Mehmet Serhat. "Açıksöz Gazetesinde Çankırı Konulu Yayınlar (1919-1931)". *Çankırı Araştırmaları Dergisi*. 9 (2012): 193-206.

EK 1. İnebolu'dan Başlayan ve Kastamonu ile Çankırı'dan geçerek Ankara'ya Uzanan İstiklal Yolu.

Yazar Hakkında / About Author

**Doç. Dr. Recep BÜYÜKTOLU | Çankırı Karatekin Üniversitesi |
receptbuyuktolu[at]hotmail.com | ORCID: 0000-0001-6140-7398**

18.07.1977 tarihinde Osmaniye ili Kadirli ilçesi Öksüzlü köyünde doğdu. Erdoğan Köyü İlkokulu'nun ardından ortaokul ve liseyi Adana-Yüreğir Sunar Nuri Çomu Lisesi'nde tamamladı. Lisans eğitimini 1994-1998 yılları arasında Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Tarih Bölümü'nde tamamladı. Bir süre özel sektörde çalıştıktan sonra 2011 yılında Çankırı Karatekin Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü'nde okutman olarak çalışmaya başladı. Yüksek Lisansını 2010-2013 yılları arasında Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı'nda "IX Dönem TBMM Çankırı Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri" üzerine yaptı. Doktorasını 2017 yılında Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı'nda "Milletvekili Genel Seçimlerinde Demokrat Parti'nin Seçim Propagandaları (1946-1957)" alanında yaptı. 2012-2016 yılları arasında Çankırı Karatekin Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölüm Başkan Yardımcısı, 2016-2018 yılları arasında Çankırı Karatekin Üniversitesi Sağlık, Kültür ve Spor Daire Başkanı olarak görev yaptı. 2018 yılı Ocak ayında aynı üniversitede Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde Yardımcı Doçent olarak göreve başladı. 2020-2022 yılları arasında Edebiyat Fakültesi dekan yardımcısı olarak görev yaptı. 2022 yılı Haziran ayında Doçent unvanı aldı ve halen aynı üniversitede öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Yayımlanmış üç kitabı, çok sayıda makale, bildiri ve ansiklopedi maddesi bulunmaktadır. Recep Büyüktolu evli ve iki kız babasıdır.

**Assoc. Prof. Dr. Recep BÜYÜKTOLU | Çankırı Karatekin University |
receptbuyuktolu[at]hotmail.com | ORCID: 0000-0001-6140-7398**

He was born on 18.07.1977 in Öksüzlü village in Kadirli district of Osmaniye province. After attending Erdoğan Village Primary School, he completed his secondary and high school education at Adana-Yüreğir Sunar Nuri Çomu High School. He completed his undergraduate education at Pamukkale University, Faculty of Education, Department of History between 1994-1998. After working in the private sector for a while, he started working as an instructor at Çankırı Karatekin University Atatürk's Principles and History of Turkish Revolution Department in 2011. He completed his master's degree at Pamukkale University Institute of Social Sciences, Department of History, Department of History of the Republic of Türkiye between 2010-2013 on "IX Period TBMM Çankırı Deputies and Political Activities". He completed his PhD in 2017 at Çankırı Karatekin University, Institute of Social Sciences, Department of History, Department of History of the Republic of Türkiye in the field of "Election Propagandas of the Democratic Party in the Parliamentary General Elections (1946-1957)". Between 2012-2016, he served as the Vice President of Çankırı Karatekin University Atatürk's Principles and History of Turkish Revolution Department, and between 2016-2018 he served as the Head of Çankırı Karatekin University Health, Culture and Sports Department. In January 2018, he started to work as an Assistant Professor in the Department of History at the Faculty of Literature at the same university. Between 2020-2022, he served as the deputy dean of the Faculty of Literature. In June 2022, he received the title of Associate Professor and is still working as a faculty member at the same university. He has three published books, many articles, papers and encyclopedia articles. Recep Büyüktolu is married and has two daughters.

